

İKBAL VE İLTİMAS: HÜSEYİN REMZİ PAŞA

Prosperity And Favoritism: Hüseyin Remzi Pasha

İsmet Sarıbal*

Özet

Hüseyin Remzi Paşa başarılı bir askeri öğrencilik kariyerinin sonunda Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûna muallim olarak atanmıştır. Bu görevi esnasında Sultan II. Abdülhamid'in gözüne girmek amacıyla Alman askeri teorisyenlerinden tercüme yapmaya başlamıştır. Bu süreçte dönemin etkili simalarından İngiliz Said Paşa'nın kızıyla evlenerek Babıal'deki nepotizm ağına dâhil olmuştur. Bu evlilik ve tercüme faaliyetleri onun kariyerinin seyrini değiştirmiştir. Mühendishânedeki Harbiye Nezareti İkinci Şubeye tayin olan Hüseyin Remzi, Mecmua-i Fünûn-ı Askeriye'nin yayınlanmasında görev almış, dergideki makaleleri yanı sıra Avrupa askeri literatüründen yararlanarak telif ve tercüme eserler kaleme almıştır. Bir erkân-ı harp olmasına karşın hiç kıta tecrübesi yaşamayan hatta neredeyse İstanbul'dan hiç ayrılmayan Hüseyin Remzi bu yayınları sayesinde on beş yıl gibi kısa bir süre içerisinde yüzbaşılıktan mirlivalığa yani paşalığa terfi etmiştir. Lakin II. Abdülhamid'in iktidardan düşmesi Hüseyin Remzi için de sonun başlangıcı olmuştur. Emekliye ayrılmak zorunda kalan Hüseyin Remzi, bir akıl hastalığına tutularak kariyeri yanı sıra akıl sağlığını da kaybetmiştir. Hüseyin Remzi başına gelenlerden dolayı İttihadçılara karşı nefret duymaya başlamış, bu nefreti onu Mütareke döneminde Milli Mücadeleye karşı bir duruş sergilemeye itmiştir. Kızıl Hançer Cemiyetinin içerisinde yer alan Hüseyin Remzi, Damat Ferit Paşa'nın dördüncü hükûmeti döneminde de bakanlık yapmış ve bu faaliyetlerinden dolayı vatan hainliği suçuyla *Yüzellilikler* listesine dâhil edilmiştir. Bu çalışmada Hüseyin Remzi'nin hayatı ve faaliyetleriyle ilgili değerlendirilmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Nepotizm, İltimas, Yüzellilikler.

* Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ismetsaribal@gmail.com.

Makale Geliş Tarihi: 19.04.2021 Makale Kabul Tarihi: 31.05.2021

Abstract

Upon successful completion of his military student career, Huseyin Remzi Pasha was appointed as teacher to the Imperial Engineering School. During this duty, he started translating German military theorists to gain Sultan Abdulhamid II's favor. During this period, he married the daughter of English Said Pasha, one of the famous figures of the time, and as a result, became part of the nepotism network in the Sublime Porte. Both this marriage and his translation activities changed the course of his career. Huseyin Remzi, who was transferred from the engineering office to the Second Branch of the War Ministry, took part in the publication of Mecmua-i Fünûn-ı Askeriye, and besides his articles in the journal, he wrote copyright and translation works using European military literature. As a result of these publications, Huseyin Remzi, who had no command experience and, in fact, almost never left Istanbul despite being a staff officer, was promoted from captain to brigadier general in as little as fifteen years. However, Abdulhamid II's fall from power was the beginning of the end for Huseyin Remzi as well. Huseyin Remzi, who had to retire, suffered a mental disease, causing him to lose both his career and his sanity. Huseyin Remzi started to feel hostility towards the Young Turks after his misfortunes, and this hostility led him to take a stand against the Turkish National Struggle during the Armistice period. Huseyin Remzi, who was member of the *Kızıl Hançer Society*, also took part as a minister in the fourth government established by Damat Ferit Pasha. Therefore Huseyin Remzi was added the List of *150 Personae Non Gratae of Turkey* for treason. This study will evaluate the life and activities of Huseyin Remzi.

Keywords: Abdulhamid II, Nepotism, Favoritism, 150 Personae Non Gratae of Turkey.

Giriş

Ömer Seyfettin, Harbiye'den mezun olup 1903'te ilk görev yeri olan Selanik'e gittiği dönemde yaşadıklarını *Nakarat* adıyla kaleme aldığı hikâyesinde anlatır. Hikâyenin bir bölümünde Selanik'te, Manastır'da eşkıya peşinde koşmaktan bitap düşen Ömer Seyfettin, yaşadığı sıkıntılar nedeniyle kendisiyle bir iç hesaplaşmaya girer. Ona göre hayatındaki en büyük pişmanlığı bir erkân-ı harp (kurmay subay) olamayışındır. *Erkân-ı harp olamayınca mabedi başına yıkılmış haris bir zabit gibi ezildim* der. Neden erkân-ı harp olmak istediğini ise şu satırlarda ifade eder: “*Erkân-ı Harp olmak bütün gençliğimi dolduran bir histi. Niçin? Yazacağım işte... Çabuk terfi etmek, yüksek mevkilere geçmek, güzel İstanbul'da zevk içinde, eğlence içinde yaşamak, çok iyi yemek, çok iyi içmek, çok iyi geçinmek, zengin bir izdivaç avlamak,*

çabucak paşa olmak, Avrupa'da ataşemiliterlikle keyif yetiştirerek ömür sürmek için değil mi?"¹

Aslına bakılırsa Ömer Seyfettin'in Harbiye'deki öğrencilik kariyeri pek parlak değildir. Akademik başarısı düşüktür² ve aynı zamanda arkadaşlarıyla kavga etmekten çekinmeyen disiplinsiz bir öğrencidir³. Hâsılı erkân-ı harp olması ihtimal dâhilinde değildir. O nedenle bu gerçeğin farkında olan Ömer Seyfettin'in erkân-ı harplikle ilgili düşüncelerini, bir pişmanlık hissini ifadesinden ziyade yaşadığı dönemdeki subayların yönelimlerini göstermek amacıyla yazılmış bir eleştiri olarak görmek gerekir. Gerçekten de son dönem Osmanlı subayları içerisinde Ömer Seyfettin'in eleştirisini haklı çıkaracak epey misal vardır. Bunlara dair verilecek en güzel örneklerden biri de Hüseyin Remzi Paşa'dır.

Hüseyin Remzi aslen Samsunlu'du. Büyük Çerkes sürgününde Anadolu'ya göç eden Mocan adlı bir Abhaz ailesindendi⁴. Hicri 1300 yılında Mühendishâne-i Berri-i Hümayûndan topçu subayı olarak birincilikle mezun olmuştu. Mezuniyetinin ardından Mekteb-i Harbiyede kurmaylık eğitimine başlamış, 17 Şevval 1302 [20 Temmuz 1885] tarihinde Mekteb-i Harbiyedeki eğitimini tamamlayarak erkân-ı harp yüzbaşısı rütbesini almıştı⁵.

Hüseyin Remzi mezuniyeti sonrasında Mühendishâne-i Berri-i Hümayûna *Ordu Teşkilatı, Tabiye ve Tarih-i Harb* muallimi olarak atanmıştı⁶. Mühendishânede

¹ Ömer Seyfettin, *Bütün Hikâyeleri*, yay. haz. Nâzım Hikmet Polat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015, s. 809.

² Ömer Seyfettin kendi döneminde mezun olan 601 subay arasında 489. sıradaydı. *Mekâtib-i Askeriye Şâkirâmî 1321 Senesi İmtihan-ı Umumî Cedveli*, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye Matbaası, İstanbul H 1321.

³ Tahir Alangu, *Ömer Seyfeddin: Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, May Yayınları, İstanbul 1968, s. 76-79.

⁴ Sefer E. Berzeg, *Türkiye Kurtuluş Savaşı'nda Çerkes Göçmenleri II*, Nart Yayıncılık, İstanbul 1990, s. 77.

⁵ Mehmed Esad, *Mir'ât-ı Mühendishâne-i Berri-i Hümayûn*, Karabet Matbaası, İstanbul H 1312, s. 241; Ekmeleddin İhsanoğlu - Ramazan Şeşen - M. Serdar Bekar - Gülcan Gündüz (yay. haz.), *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi*, C I, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul 2004, s. 373.

⁶ Bir erkân-ı harp olan Hüseyin Remzi'nin erkân-ı harp vezâifini görmek üzere kıtaya gitmesi gerekirken muallimliğe tayin edilmesi eğitimde kurumsallaşmanın sağlandığı son dönem için ender rastlanılan bir durumdur. Bu kabilden bir diğer örnek Ferik Ahmed Muhtar Paşa'dır. Ahmed Muhtar Paşa, Mühendishâne-i Berri-i Hümayûndan mezun olduktan sonra Mekteb-i Harbiyede kurmaylık eğitimini tamamlamış, erkân-ı harp yüzbaşısı naspedildikten sonra (23 Haziran 1299) kıtaya gönderilmek yerine tıpkı Hüseyin Remzi gibi Mühendishâne-i Berri-i Hümayûna *topçuluk fenni muallimi* olarak tayin edilmiştir. Ferik Ahmed Muhtar Paşa, *Kırım Harbi'nde Silistre Müdafası 1853-1854 Tuna Seferi*, yay. haz. Gültekin Yıldız-Fatih Tetik, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. X.

göreve başladıktan sonra ders vermenin yanı sıra hızlı bir şekilde kendi alanıyla ilgili tercüme faaliyetlerine başlamıştı. Zira Sultan II. Abdülhamid'in tercüme faaliyetleri de dâhil özellikle eğitim-öğretimin terakkisi hususunda yapılan yayınlara teveccüh gösterdiği, yazarları ve mütercimleri takdir ve taltif ettiği herkes tarafından bilinmekteydi. Öyle ki telif bir kitap yazmak veyahut farklı dillerde yayınlanmış önemli bir eseri tercüme etmek bürokraside yükselmenin, taltif edilmenin bir aracı olarak görülmeye başlanmıştı⁷. Hüseyin Remzi de bu bilinçle hareket etmiş, akrabalık ilişkilerini de kullanarak çok geçmeden gayretlerinin karşılığını almayı başarmıştı.

Ta'biye-i Sünûf-ı Selâse

Hüseyin Remzi, ilk olarak Klemens Wilhelm Jacob Meckel'in (1842-1905) 1877 yılında yayınlanan *Die Elemente der Taktik* adlı kitabının Fransızca baskısını⁸ *Ta'biye-i Sünûf-ı Selâse* adıyla tercüme etti. Meckel, Prusya'nın yetiştirdiği önemli askeri teorisyenlerindendi. Alman ulusal birliğinin kuruluşu sürecinde Avusturya ve Fransa'ya karşı yapılan savaşlarda yer almış, sonrasında Berlin Harp Akademisinde taktik dersleri vermişti. Meckel, 1885'te Alman askeri misyonunun başında Japonya'ya gönderilmiş, Japon ordusunun Rus-Japon Savaşı'nda elde ettiği başarıların mimarlarından birisi olmuştu⁹.

Ta'biye-i Sünûf-ı Selâse'nin birinci bölümünde harbin doğasına, diplomasi ve harp arasındaki ilişkiye değinilmiş, harbin ya da özel olarak muharebenin iki veçhesi, taarruz ve müdafaanın temel hususlarına açıklık getirilmiştir. Müteakiben bilmekle uygulamak arasındaki farktan hareketle harbi veyahut muharebeyi sevk ve idare etmenin bir bilim değil sanat olduğuna dikkat çekilmiş, strateji ve taktik arasındaki ilişkiye dair izahat verilerek harbin sevk ve idaresine dair temel kavramlar hakkında bilgi verilmiştir. Kitabın ikinci bölümünde taktiğin ta'biye-i nizamiye ve ta'biye-i tatbikiye olarak ikiye ayrıldığından bahsedilmiştir. Burada talimnamelerde yer alan taktik bilgilerin muharebe sahasının değişen koşullarına uygun şekilde yeniden düzenlenmesi gerektiği vurgulanmış, aralıkların, derinliğin, yürüyüş kolu düzeninin, muharebenin yakından veyahut uzaktan icrası kararı gibi taktik hususların muharebenin gidişatına göre değişeceği belirtilmiştir. İkinci bölümün devamında piyade, süvari, topçu ve destek sınıfı olan istihkâm sınıfının nitelikleri hakkında tafsilatlı bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde piyadenin, dördüncü bölümde süvarinin, beşinci bölümde sahra topçusunun muharebedeki

⁷ Konuyla alakalı bir misal olarak ünlü şair Nazım Hikmet'in büyükbabası Mehmed Nâzım Paşa'nın, kaleminin gücüyle mülazemetten valiliğe uzanan ilginç kariyerine bakılabilir: İsmet Sarıbal, "Ahd-i Şehriyâr'den Devr-i Hamid-i Sâni'ye Valiliğe Giden Yolda Bir II. Abdülhamid Memurunun Serencamı", *Adam Akademi*, 8 (2), 2018, ss. 175-212.

⁸ İhsanoğlu vd. , *Osmanlı Askerlik...* , s. 373.

⁹ Hans Körner, "Meckel, Jacob", <https://www.deutsche-biographie.de/pnd101707959.html#ndbcontent> (e.t.15.02.2021).

taktik düzenleri takım, bölük, tabur, alay ve daha üst birlikler düzeyinde tek tek değerlendirilmiştir. Altıncı ve son bölümde mezkûr sınıfların muharebedeki ritübatlarının ne şekilde olacağı açıklanmıştır¹⁰.

İngiliz Said Paşa'nın Damadı Kolağası Hüseyin Remzi

Sade bir şekilde kaleme alınan *Ta'biye-i Sünûf-ı Selâse* askerlik nokta-i nazarından kıymetli ve faydalı bir kitaptı. İlk baskısı 6 Ağustos 1887'de yapılan kitabın 11 Eylül 1888'de ikinci baskısı da yapılmıştı. Hüseyin Remzi, kitabın ikinci baskısının yapılmasından kısa bir süre önce kariyerini etkileyecek önemli bir karara imza atmış, 20 Haziran 1888'de¹¹ dönemin etkili paşalarından İngiliz Said Paşa'nın kızı Ayşe Mediha Hanım'la evlenerek Babalı'deki nepotizm ağına dâhil olmuştu.

Said Paşa da Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn mezunuydu. 1851'de mezun olduktan sonra muallim muavini olarak okulun eğitmen kadrosuna katılmış, ardından kolağası rütbesini alarak muallimlik vazifesine yükselmişti. 1854'te müstakbel kayınpederi Tophane Müşiri Rodoslu Ahmed Fethi Paşa'nın arzıyla eğitim için Edinburg Üniversitesine gönderilmiş, eğitimini tamamlayıp 1860'ta İstanbul'a döndüğünde Ahmed Fethi Paşa'nın kızı Güzide Hanım'la evlenmişti. Said Paşa, mühendislikteki maharetinin yanı sıra makbul bir paşanın kızıyla hayatını birleştirmiş olmasının etkisiyle II. Abdülhamid'in tahta çıkışına değin *Babriye Meclisi Üyeliği, Mekteb-i Babriye Nazırlığı, Tophâne-i Âmire Tecrübe ve Muayene-i Mamulat-ı Harbiye Meclisi Reisliği* gibi önemli görevlerde bulunmuş, II. Abdülhamid'in iktidarı ele almasıyla birlikte yine akrabalık ilişkileri sayesinde Mâbeyn Ferikliğine tayin edilmişti. Said Paşa, Sultan II. Abdülhamid'in iktidarının ilk yıllarında Mâbeyn Ferikliği (daha sonra müşirliğe terfi etmiştir) yanı sıra *Babriye Nezareti Kaymakamlığı, Mekteb-i Harbiye Nazırlığı, Serasker Kaymakamlığı* gibi önemli görevler icra etmişti. Çırağan Vakası dolayısıyla Sultan'ın gözünden düşüp valilikle bir süre İstanbul'dan uzaklaştırılmış olsa da hastalığını bahane edip istifa ederek birkaç yıl sonra İstanbul'a dönmüş, hayatının son demlerinde selamlık resm-i âlîsine görevlendirilmişti¹². Hâsılı kelam Hüseyin Remzi kariyerinin başındayken işte böylesine faal ve saraya yakın bir paşanın damadı olmuştu.

Hüseyin Remzi gerek gayet isabetli izdivacının gerekse de çeviri kitabının meyvelerini çok geçmeden almaya başladı. Tophâne-i Âmire Müşiriyetinin teklifi ve padişahın iradesiyle düğününden kısa bir süre sonra kendisine üçüncü

¹⁰ Meckel, *Ta'biye-i Sünûf-ı Selâse*, çev. Erkân-ı Harbiye Kolağalarından Hüseyin Remzi, Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Matbaası, İstanbul H 1303 [M 1887].

¹¹ Burhan Çağlar, *İngiliz Said Paşa ve Günlüğü (Jurnal)*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2010, s. 84.

¹² Davut Erkan, "Said Paşa, Eğinli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/said-pasa-eginli> (e.t. 15.02.2021).

rütbeden nişan-ı âlî-i Osmanî verildi¹³. Hüseyin Remzi artık rütbe terfii hususundaki kaygılarını da bir kenara bırakmıştı. Nitekim taltifinden birkaç ay sonra Mühendishânenin *Kitâbet-i Osmaniye* muallimi Mustafa Nuri Efendi'nin binbaşılıktan kaymakamlığa terfi etmesiyle boşalan binbaşı kadrosuna Tophâne-i Âmire Müşiriyetinin teklifiyle atanmıştı¹⁴.

Fırka Emri

Hüseyin Remzi binbaşılığa terfi ettikten sonra tercüme faaliyetlerine hız kesmeden devam etti. Bu çerçevede yeni bir tercüme işine girişti. Hedefinde bu kez o dönemin tıpkı Meckel gibi meşhur Alman subaylarından Julius von Verdy Du Vernois (1832-1910) vardı. Verdy, 1867'de Alman Genelkurmay Başkanlığının İstihbarat Şubesinin başına getirilmiş, bu vazifeyle 1870-1871 Fransa - Almanya Savaşı'na katılmıştı. 1889-1890 yıllarında Harbiye Nâzırlığı gibi önemli bir görevi icra etmişti. Verdy, sahadaki bu başarılarının yanı sıra harp oyunu konusunda kendisini yetiştirmiş, eserler yazmış ve bu birikimini Alman subaylarının eğitiminde kullanmak için ciddi çaba sarf etmiş önemli bir isimdi¹⁵.

Verdy, Alman ordusunda 1887'de yürürlüğe konulan *Hizmet-i Seferiye Nizamnâmesi* hakkındaki düşüncelerini içeren bir kitap (*Über Practische Felddienst-Aufgaben*) kaleme almıştı. Hüseyin Remzi de Verdy'nin söz konusu kitabını incelemiş, kitapta yer alan Seferiye Nizamnâmesi'yle ilgili değerlendirmeleri analiz etmişti. Çünkü ona göre askeri literatürün incelenmesi ve araştırılması gereken en önemli mevzuu Hizmet-i Seferiye Nizamnâmesi'ydi. Bu nedenle kitapta yer alan taktik bir mesele üzerinden bir fırkanın harekât emrinin nasıl yazılacağına dair Verdy'nin görüş ve düşüncelerini içeren *Fırka Emri* adıyla bir eser meydana getirmişti¹⁶.

Erkân-ı Harbiye İkinci Şubeye Tayini

Hacim itibarıyla bir risale/kitapçık hükmünde olan *Fırka Emri* tercümesi Hüseyin Remzi'nin kariyerinin seyrini değiştirdi. Dördüncü rütbeden mecidi nişanıyla ödüllendirilen Hüseyin Remzi, 1891 yılı itibarıyla bütün mesaisini

¹³ BOA, İ. DH, 1119 / 87468, 28 Cemaziyelevvel 1306 [30 Ocak 1889].

¹⁴ BOA, İ. DH, 1181 / 92427, 29 Şevval 1307 [18 Haziran 1890].

¹⁵ Paul Schuurman, "A Game of Contexts: Prussian - German Professional Wargames and the Leadership Concept of Mission Tactics 1870-1880", *War in History*, November 2019, s. 7.

¹⁶ Verdy, *Fırka Emri*, çev. Erkân-ı Harbiye Binbaşlarından Hüseyin Remzi, Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Matbaası, İstanbul H 1309 [M 1890]. *Seferiye Nizamnâmesi*, ordunun barış zamanında savaş zamanına nasıl hazırlanması gerektiğini başta teşkilatlanma ve eğitim olmak üzere, ateş ve manevra gibi taktik ve stratejik hususlara varana değin detaylı şekilde anlatan bir tüzük olarak tanımlanabilir.

tercüme faaliyetlerine ayırabileceği Erkân-ı Harbiye Nezaretinin İkinci Şubesine yani İstatistik ve Tercüme Şubesine görevlendirildi¹⁷. Bu şubenin görevi diğer ülke ordularındaki gelişmeler hakkında bilgi toplamak, askeri gazeteler, risaleler, ilanlar vasıtasıyla söz konusu gelişmelerden ilgili askeri şubeleri haberdar etmektir. Ayrıca yurt dışına gönderilen subayların yazdıkları risaleler ve ataşemiliterlerin raporlarını incelemek, yayın ruhsatı talep edilen askeri hususlardaki tercümelerin onayı için gerekli incelemeleri yapmak, yabancı matbuatı takip ederek Serasker'in istifadesine sunulacak olan yayınları tespit edip ona sunmak gibi görevleri de vardı. Erkân-ı Harbiye İkinci Şube 1882-1908 yılları arasında aynı zamanda *Mecmua-i Fünûn-ı Askeriye Dergisi*'nin hazırlanıp basıldığı birimdi. Bu mecmua, söz konusu tarih aralığında, başta İngilizce, Almanca, Fransızca Rusça dilleri olmak üzere birçok dilden yabancı ordular, askeri eğitim ve askeri teknoloji hakkında çevirilerin yer aldığı bir dergi idi¹⁸.

Hüseyin Remzi bu dergideki ilk makalesini Ocak 1891'de yayınladı. Derginin 107ve 108¹⁹ numaralı sayılarında *Düvel-i Muazzamanın 1891-1892 Senesi Zarfında Vukua Gelen Mesârif-i Askeriyesine Dair Tetkikat* başlığıyla yer alan makalede İngiltere, Rusya ve Fransa'nın söz konusu tarih aralığında yaptıkları askeri masraflarla ilgili bilgilere yer verilmişti. Belirtmek gerekir ki 108 numaralı sayıda makalenin devamının olacağı ifade edilmişse de derginin eldeki mevcut diğer sayılarında makalenin geri kalanına tesadüf edilememiştir.

Tarih-i Harb Tatbikatı

Hüseyin Remzi mezkûr makaleyi tefrika hâlinde yayınladığı sırada bir başka kitabın hazırlığına koyulmuştu. Hüseyin Remzi, kısa bir süre sonra *Tarih-i Harb Tatbikatı* adını verdiği kitabını Sultan II. Abdülhamid'e arz etmiş, yayınlanması için müsaade almıştı²⁰. Hatta Sultan II. Abdülhamid tarafından o güne dek yaptığı diğer çalışmalarını da takdir bâbında *bazı âsâr-ı nâfia telif ve tercümesi emrinde müşabede*

¹⁷ Hüseyin Remzi'nin söz konusu şubeye tam olarak ne zaman tayin edildiği tespit edilememiştir. Bununla birlikte Mecmua-i Fünûn-ı Askeriye'deki ilk makalesi Ocak 1891 tarihinde yayımlandığından 1890 yılı sonlarında bu şubeye tayin edilmiş olması muhtemeldir. Salname-i Askerinin 1892 yılı nüshasından itibaren Hüseyin Remzi ilgili şubenin personelleri arasında gösterilmeye başlanmıştır. *Salname-i Askerî*, H 1310 [M 1892], s. 45.

¹⁸ Mahmut Sami Sert, *Mecmua-i Fünûn-ı Askeriye Dergisinin Analitik İncelemesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, s. 19.

¹⁹ Erkân-ı Harbiye Binbaşlılarından Hüseyin Remzi, "Düvel-i Muazzamanın 1891-1892 Senesi Zarfında Vukua Gelen Mesârif-i Askeriyesine Dair Tetkikat", *Mecmua-i Fünûn-ı Askeriye*, C 18, S. 107-108, ss. 256-261, 318-322.

²⁰ BOA, Y. MTV, 80 / 125, 19 Muharrem 1311 [2 Ağustos 1893].

olunan ikdam ve gayretine mebnî gümüş liyakat madalyasıyla taltif edilmişti²¹. Sultan II. Abdülhamid bununla da yetinmemiş Hüseyin Remzi'nin rütbe bekleme süresinde bir sıkıntı yok ise binbaşılıktan kaymakamlığa terfi ettirilmesini istemiş, nihayetinde Seraskerlik makamından teyit alınarak Hüseyin Remzi'nin rütbesi kaymakamlığa yükseltildi²².

Maalesef bu kitabın basılı nüshasına ulaşamamıştır. O nedenle içeriğine dair değerlendirme yapmak mümkün değildir. Bu hususta tek bildiğimiz ünlü tarihçi Ahmed Refik'in mülazım rütbesindeyken Verdy'nin *Studien Über Den Krieg* adlı kitabından yararlanarak hazırladığı *Tarih-i Harb Tatbikatı* namıyla bir tercüme kitap kaleme aldığıdır²³. Bu da Ahmed Refik ile daha evvel Verdy'den tercüme yapan Hüseyin Remzi'nin farklı zamanlarda Tarih-i Harb Tatbikatı adıyla Verdy'nin mezkûr kitabından yararlanarak birer tercüme kitap yazdıkları ihtimalini akla getirmektedir.

Hüseyin Remzi, İkinci Şubede çalışırken belki de ilk ve son defa İstanbul dışında bir göreve, Biga'da muhacirlerle yerli ahali arasında çıkan anlaşmazlıkların çözümü için oluşturulan komisyona memur edilmişti. Komisyon üyeleri yedlerine verilen talimat çerçevesinde Biga'da yerli ahalinin arazilerine muhacirlerin el koyup koymadığını araştırıp iki taraf arasındaki arazi tartışmalarını ortadan kaldıracaktı²⁴. Hüseyin Remzi yaklaşık üç ay süren bu komisyon görevi sırasında rahatsızlanmış ve İstanbul'a dönüp on beş günlük bir tedavi görmüştü²⁵. Bu görevi sırasında ortaya çıkan rahatsızlığı ileriki yıllarda nüksedecek, Hüseyin Remzi'nin kariyerine etki eden önemli bir unsur hâline gelecektir.

II. Friedrich'in Muharebâtı

Tarih-i Harb Tatbikatı'ndan sonra Hüseyin Remzi bu kez II. Friedrich'in seferlerini konu alan bir kitap hazırlamaya koyuldu. Hüseyin Remzi hazırladığı kitabın giriş kısmında yabancı ordularda II. Friedrich'in seferlerinin üzerinde ehemmiyetle durulduğundan bu işe kalkıştığını ifade etmişti. Hüseyin Remzi, Avrupa askeri literatüründeki birçok kitabı inceledikten sonra Belçika Tatbikat-ı Askeriye Mektebinde²⁶ kullanılan Mösyö [دوفور]'un ders notlarına ulaşmış, bu

²¹ BOA, İ. DH, 1284 / 101052, 19 Zilhicce 1309 [15 Temmuz 1892]. Gümüş liyakat madalyası Osmanlı tebaasından sadakat ve şecaat gösterenlere verilmekteydi. Bk. Mehmed Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 367.

²² BOA, Y. MTV, 80 / 125, 19 Muharrem 1311 [2 Ağustos 1893].

²³ Verdy, *Tarih-i Harb Tatbikatı*, çev. Piyade Mülâzımlarından Ahmed Refik, Kitaphâne-i Askerî, İstanbul H 1319 [M 1903].

²⁴ Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 198.

²⁵ BOA, DH. MKT, 1840 / 82, 2 Zilkade 1308 [9 Haziran 1891].

²⁶ Topçu ve İstihkâm sınıf okulu. Bk. Ahmed Muhtar Paşa, *Avrupa'da Erkân-ı Harplik*, İstanbul H 1319 [M 1902], s. 130.

notları esas alıp bazı eklemeler yaparak *Prusya Kralı II. Friedrich'in Mubarebâtı:1756-1757 Seferleri* adıyla bir kitapçık kaleme almıştı. Kitapçığın ilk kısmında ilk çağlardan XVIII. yüzyıla gelene değin cari olan harp usullerine dair Büyük İskender, Gustav Adolf gibi ünlü komutanların taktik ve stratejik uygulamaları çerçevesinde bir özet verilmiştir. Kitapçığın ikinci kısmında ise önce II. Friedrich'in taktik ve stratejik anlamda harp usulüne dair getirdiği yeniliklerden bahsedilmiş, sonrasında ise II. Friedrich'in 1756-1757 Seferleri'ne dair detaylı bir analiz yapılmıştır²⁷.

Bu kitabına istinaden Hüseyin Remzi'nin sahip olduğu dördüncü rütbeden mecidi nişanı üçüncü rütbeye yükseltildi²⁸. Hüseyin Remzi yeni bir kitabın hazırlıklarına başlamıştı. Lakin bu süreçte kayınpederi Said Paşa hastalanmış, 1895'te sol tarafına felç inmişti. Tam da Said Paşa'nın hastalığının ağırlaştığı günlerde Hüseyin Remzi, Mekteb-i Harbiye Ders Nazırlığı görevine atanan Fatihli Mehmed Tevfik Paşa'nın yerine Paris Sefareti Ataşemiliterliğine tayin edilmişti²⁹. Ancak bu şartlar altında Hüseyin Remzi'nin Paris'e gitmesi zordu. Nitekim Said Paşa 21 Şubat 1896 tarihinde vefat etti³⁰. Bu nedendir ki Hüseyin Remzi Paris'e gidemedi, belki de kariyerinin en önemli fırsatını kaçırmış oldu.

İskender-i Kebîr – Anibal – Jul Sezar Nasıl Muzafferiyete Nail Olurlardı?

Bu sıkıntılı günler sonrasında Hüseyin Remzi, Temmuz 1897'de tamamladığı yeni kitabını Sultan'a takdim etti. Hüseyin Remzi, kitabına *İskender-i Kebîr – Anibal – Jul Sezar Nasıl Muzafferiyete Nail Olurlardı?* adını vermişti. Elli dört sayfadan müteşekkil bu eser, yine hacim itibarıyla bir risale hükmündeydi. Hüseyin Remzi, bu risaleyi yazmaktaki maksadını Napolyon'a isnat edilen ve de Jomini, Clausewitz gibi yazarların eserlerinde detaylarıyla anlatılan askeri stratejilerin temel prensiplerinin aslında İskender, Anibal ve Sezar'a ait olduğunu ortaya koymak olarak belirtmiş, bu nedenle her bir lidere ayrı birer başlık açarak onların askeri başarılarının esaslarını açıklamaya çalışmıştır. Hüseyin Remzi, risalenin son kısmında Müslümanların özellikle de Osmanlıların askeri başarılarının da tarihe geçtiğini birkaç örnekle belirtmiş, bununla birlikte askeri eğitime verdikleri önem, askeri teşkilatlanmalarında telgraf ve demiryolu hatlarıyla ağır ve hafif silahlardan mükemmel şekilde yararlanmaları nedeniyle stratejik ve taktik bakımdan Almanların örnek alınması gerektiğini ifade etmiştir³¹.

²⁷ Erkân-ı Harbiye Kaymakamlarından Hüseyin Remzi, *Prusya Kralı II. Friedrich'in Mubarebâtı:1756-1757 Seferleri*, İstanbul R. 1310 [M. 1894]. Eserin basılı nüshası NEKTY04717 demirbaş numarasıyla İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde bulunmaktadır.

²⁸ BOA, İ. TAL, 61 / 12, 4 Rabiulevvel 1312 [5 Eylül 1894].

²⁹ BOA, HR. TH, 169 / 19, 19 Receb 1313 [5 Ocak 1896].

³⁰ Çağlar, *İngiliz Said Paşa...*, s. 87.

³¹ BOA, Y.E.E.d, Defter No: 223, 8 Safer 1315 [9 Temmuz 1897]. Eserin yayınlanmış veya kataloglanmış başka bir nüshasına ulaşılamamıştır.

Aslında günümüzde dahi Türkçe yazılmış strateji tarihiyle ilgili kitapların sınırlı olduğu düşünülürse o günün şartlarında Hüseyin Remzi'nin böyle bir telif eser meydana getirmiş olması önemlidir. Nitekim Hüseyin Remzi'nin bu süreçte Mekteb-i Harbiye'de icra edilen imtihanlar kapsamında *Mubaberât-ı Meşhûre Münaşââtı* dersinin sınavına müfettiş olarak atanması askeri tarih alanındaki gayretlerinin takdir edildiğinin bir göstergesi olsa gerektir³². Vaki son iki risalesi Hüseyin Remzi'nin kariyerine olumlu yönde yansımış, *kadem ve büsn-i hizmetine mebnî* 17 Kasım 1898'de miralaylığa terfi etmişti³³.

Tüfenk Tarihi ve Mermi Tesirâtı

Hüseyin Remzi mezkûr kitabını tamamladıktan sonra boş durmamış Mecmua-i Fünûn-ı Askeriye için kapsamlı bir makale hazırlamıştı. Makalenin adı *Tüfenk Tarihi ve Mermi Tesirâtı*'ydi. Makalenin ilk kısmında barutun Çin'den Avrupa'ya gelişi, ilk olarak hangi tüfeklerde kullanıldığı, tüfeklerin süreç içerisinde geçirdiği teknolojik değişim gibi hususlar tüfek türleri üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Makalenin ikinci kısmında ise Sadova ve Sedan başta olmak üzere Prusya'nın ulusal birliğini oluşturduğu süreçte Avusturya ve Fransa'yla yaptığı savaşlar sırasında hasım orduların asker, silah ve lojistik destek durumları analiz edilmiş, ateşli silahların tesiriyle orduların verdiği zayıt istatistiksel olarak ortaya konulmuştur. Bu istatistiklere Plevne Savunması ve Teselya Savaşı'na dair bazı veriler de eklenmiştir. Bu verilerle Napolyon savaşlarına kıyasla gerek taarruz eden tarafın gerekse savunmada bulunan tarafın silah teknolojisindeki gelişmeler nedeniyle artık birbirine yakın sayıda zayıt vermeye başladıkları, hatta galip gelen tarafın mağlup olandan daha fazla zayıt verdiği bir döneme girildiği tespitinde bulunulmuştur. Ayrıca ateşli silahların tesirinin arttığı bu dönemde hemen hemen bütün orduların benzer silahlara sahip olduğu, bu nedenle daha eğitilmiş ve maneviyatı yüksek olanın, *mermi sağanağından* daha az korkan tarafın galibiyeti elde edeceği vurgulanmıştır. Oldukça kapsamlı bu makale daha sonra Hüseyin Remzi tarafından *Tüfenk Hakkında Terakkiyât-ı Tarihiye-i İcmâliye* adıyla bir risale çatısı altında toplanmıştır³⁴.

³² *Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şâhâne Sunûf-ı Muhtelifesi Şâkirdânının İmtihan-ı Umûmisine Mahsus Müfettiş Cedvelidir*, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şâhâne Matbaası, İstanbul H 1315, s. 2.

³³ BOA, İ. TAL, 157 / 18, 3 Receb 1316 [17 Kasım 1898].

³⁴ Erkân-ı Harbiye Miralayı Hüseyin Remzi, *Tüfenk Hakkında (Bidâyet-i Zubûrundan Zamanımıza Kadar Vukua Gelen) Terakkiyât-ı Tarihiye-i İcmâliye*, İstanbul H 1316 [M 1898]. Eserin basılı nüshası NEKTY04406 demirbaş numarasıyla İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde bulunmaktadır. Söz konusu makale Mecmua-i Fünûn-ı Askeriye'nin 125, 129, 132 numaralı sayılarında tefrika hâlinde yayınlanmıştır. Derginin 126, 127, 128, 130, 131 numaralı sayılarında da mezkûr makaleye ait bölümlerin olması muhtemeldir fakat ilgili sayıların nüshalarına ulaşamamıştır.

Hüseyin Remzi tam da üretken olduğu bu dönemde muhtemelen Biga'daki komisyon görevi sırasında ortaya çıkan hastalığıyla alakalı bir sebepten yeniden rahatsızlandı. Hastalığının ne olduğu, ilerleyen yıllarda ortaya çıkacak olan akıl hastalığıyla bağlantısının olup olmadığı tespit edilememiştir. Bu hususta tek bildiğimiz Hüseyin Remzi'nin rahatsızlığından dolayı tedavi görmek amacıyla iki ay müddetle Çeşme kaplıcalarına gitmek için izin istemesidir. Hüseyin Remzi'nin bu talebi kabul görmüş ve kaplıcaya gitmesine müsaade edilmiştir³⁵.

Aslında Hüseyin Remzi son iki kitabıyla kendisine paşalığın yolunu açmıştı. Yaklaşık 15 yıl gibi kısa bir süre içerisinde yüzbaşılıktan mirlivalığa yani paşalığa terfi eden Hüseyin Remzi aynı zamanda altın imtiyaz maddesiyle da taltif edilmişti³⁶. Gariptir ki paşalığa yükseldikten sonraki süreçte Hüseyin Remzi'nin herhangi bir yayın faaliyetine tesadüf edilememiş, II. Meşrutiyet'in ilanına kadar İkinci Şubedeki görevine devam eden Hüseyin Remzi'nin yaklaşık sekiz yıllık süreçte başka bir görev alıp almadığına dair bir bilgiye de ulaşamamıştır.

II. Meşrutiyet'in İlanı Sürecinde Hüseyin Remzi Paşa

Hüseyin Remzi Paşa, uhdesine ferik rütbesi verilerek 23 Şubat 1908'de 3. Ordunun 11. Redif Selanik Fırkası komutanlığına tayin edilmiş³⁷, İstanbul'dan ayrılmadan önce 1 Nisan 1908'de ise Selanik Mıntıka Komutanlığına atanmış³⁸. Yıllarca Mühendishânede ve sonrasında İkinci Şubede çalışıp Biga'daki komisyon görevini saymazsak İstanbul'dan neredeyse hiç ayrılmayan, hiçbir şekilde kıta tecrübesi bulunmayan Hüseyin Remzi'nin ferik rütbesi verilerek böylesi bir göreve tayin edilmesi makul değildir. Bu tayinin geri planındaki sebepleri anlamak için 3. Ordunun içinde bulunduğu vaziyeti ve mezkûr ordunun sorumluluk sahası olan Makedonya'nın durumuna değinmek gerekir.

II. Meşrutiyet'in ilanı öncesinde Bulgar, Sırp, Yunan çetelerinin ve komitacılarının Makedonya'daki Türk ve Müslümanlara karşı giriştikleri tedhiş bölgede huzur ve istikrarı ortadan kaldırmıştı. Bu kargaşa ortamını fırsat bilen bazı büyük devletler de kendi çıkarlarını temin etmek maksadıyla olaylara müdahil olmaya kalkmış, Makedonya'nın bir ıslahat bölgesi olmasını Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmişlerdi. Bu nedenle Babıali bazı tedbirler almak zorunda kalmıştı. İlk iş olarak ordunun değerli subayları bölgeye gönderilmiş, 3. Ordunun her kademesine tabur ve bölük komutanlarına varana değin mektepli subaylar atanmıştı. Aslında Sultan II. Abdülhamid mektepli subaylara güvenmiyordu, bu nedenle mektepli subayları gözaltında tutmak için ordu ve tümen

³⁵ BOA, Y. MTV, 189 / 135, 21 Safer 1316 [11 Temmuz 1898].

³⁶ BOA, İ. TAL, 217 / 2, 2 Rabiulevvel 1318 [30 Haziran 1900].

³⁷ BOA, İ. AS, 70 / 23, 22 Muharrem 1326 [23 Şubat 1908].

³⁸ BOA, BEO, 3282 / 246150, 28 Safer 1326 [1 Nisan 1908].

komutanlıklarına çok güvendiği sadık adamlarını tayin etmişti³⁹. Hüseyin Remzi de Sultan II. Abdülhamid'in çok güvendiği sadık adamlardan olacak ki bu kritik dönemde Selanik Mıntıka (Garnizon) Komutanlığıyla vazifelendirilmişti.

Makedonya bölgesinde olaylar Sultan II. Abdülhamid'in beklediği şekilde cereyan etmedi. Bölgede bulunan 2. ve 3. Ordulara mensup bazı subaylar İttihad ve Terakki Cemiyetiyle temasa geçtiler ve açıktan II. Abdülhamid'in siyasetine karşı birlikte mücadele etmeye başladılar. Nihayetinde İttihad ve Terakki Cemiyeti bu desteğe güvenerek bir beyanname göndermek suretiyle memleketin kurtuluşunun meşrutiyet idaresine geçilmesine bağlı olduğunu Sultan II. Abdülhamid'e bildirdi. Özellikle genç subayların gerek kendi aralarında gerekse halk arasında yaptıkları propaganda faaliyetleri kısa sürede bir devrim havasını ortaya çıkardı. 2. ve 3. Ordularda sözü geçen Albay Sadık, Kurmay Yarbay Cemal, Kurmay Binbaşı Enver, Kurmay Binbaşı Hafız Hakkı, Kurmay Binbaşı Cafer Tayyar, Kurmay Binbaşı Fethi, Kurmay Binbaşı Galatalı Şevket, Kurmay Binbaşı Vehip, Kurmay Kd. Yzb. Ali İhsan, Kurmay Kd. Yzb. Ali Fuat, Kurmay Kd. Yzb. Süleyman Askerî, Kurmay Kd. Yzb. Kazım Karabekir, Kurmay Kd. Yzb. İsmet, Piyade Kd. Yzb. Resneli Niyazi, Piyade Kd. Yzb. Eyüb Sabri ve daha birçok subayın yanı sıra Kurmay Kd. Yzb. Mustafa Kemal (Atatürk) bu devrimin başlıca isimleriydi⁴⁰.

Bölgede bulunan Sultan II. Abdülhamid'in güvendiği üst düzey komutanlar ise bu gelişmeler karşısında âdeta kayıtsız kalmışlardı. Bunda orduların emir-komuta hiyerarşisindeki yanlışlıkların önemli rolü vardı. Mesela 3. Ordunun sorumluluk sahası Selanik, Üsküp (Kosova), Manastır ve Sirus (Seres) idi. Ordunun başında ferik rütbesinde bir subay, Esad Paşa vardı. Selanik ve Manastır bölgelerinin başındaki komutanlar Esad Paşa'yla aynı rütbedeydi. Üsküp ve Seres bölgelerinin başındaki komutanlar ise Esad Paşa'dan iki üst rütbede yani müşir rütbesinde bulunan Tatar Osman Paşa ile İbrahim Paşalardı. Bu durum Bulgar, Sırp, Yunan çeteleriyle mücadele etmeyi ve de İttihad ve Terakki Cemiyetine bağlı subayların faaliyetlerine karşı alınması gereken tedbirleri güçleştiriyordu. İşin içine bir de komutanlar arasındaki kıskançlık ve çekememezlik girmiş, komutanlar birbirini şikâyet edip padişaha yaranmak için fırsat kolları hâle gelmişti⁴¹.

Selanik Mıntıka Komutanı olarak bölgeye gönderilen Hüseyin Remzi Paşa'nın başı da çok geçmeden bu çekişmelerden dolayı 3. Ordu Komutanı Esad Paşa'yla derde girmişti. Esad Paşa, kendisi tarafından bir dizi tahkikat icrasıyla görevlendiren 17. Nişancı Tabur Komutanı Binbaşı Behiç Bey'e Hüseyin Remzi Paşa'nın zorluk çıkardığını, Behiç Bey'i bu tahkikat işlerine göndermek

³⁹ Selâhattin Karatamu, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III nü Cilt 6 ncı Kısım (1908-1920)*, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Ankara 1971, s. 13-14.

⁴⁰ Karatamu, *Türk Silahlı ...*, s. 14-15.

⁴¹ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi, C I / I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 431.

istemediğini, Hüseyin Remzi Paşa'nın ayrıca Selanik mıntukasından Sisam'a asayişin temini maksadıyla gönderilecek olan taburların hazırlanması hususunda zorluk çıkardığını, sevkiyatı geciktirmeye çalıştığını daha da mühimi göreve geldiği günden bu yana sorumluluk sahasında emniyet ve asayişi sağlamakla meşgul olacağı yerde aksi istikamette bir hâl ve tavır takındığını 28 Mayıs 1908'de çektiği bir telgrafla Harbiye Nezaretine bildirmişti⁴².

İlginçtir ki bu telgraftan bir gün sonra Selanik Merkez Komutanı Mirliva Nazım Bey suikastı yaşamıştı. Nazım Bey, İttihad ve Terakki ile bağlantısı olan subayların kimler olduğunu araştırmış ve bu yolda önemli bir mesafe kat etmişti. Bu nedenle cemiyet, Nazım Bey'in öldürülmesine karar vermişti. Nazım Bey, Enver Bey'in (Paşa) eniştesiydi. 29 Mayıs 1908'de subaylardan İsmail Canbolat, Enver Bey'in aracılığıyla Nazım Bey'i evinde ziyaret etmiş, bu sırada Mustafa Necib adında bir başka subay dışardan evin penceresinden sıkıldığı bir kurşunla Nazım Bey'i yaralamıştı. Bu hadisedeki rolü sabit olan Binbaşı Enver (Paşa) tutuklanacağı endişesiyle Tikveş'e gidip saklanmış, yaralı Nazım Bey de İstanbul'a gönderilmişti⁴³. Bu esnada 4 Haziran 1908'de Hüseyin Remzi Paşa görevden alınarak Berat Redif Fırkası Komutanlığına tayin edilmiş ve yerine 10. Liva Komutanı Mirliva Said Paşa atanmıştı⁴⁴.

Esasen artık II. Meşrutiyet'in ilanına sebep olan olaylar silsilesi başlamıştı. Temmuz 1908'de Resne'de bulunan 88. Alayın 3. Tabur Komutanı Kolağası Niyazi Bey, anayasanın ilanı ve böylelikle hürriyetin geri verilmesi talebiyle silahlı bir ayaklanmaya kalkışmış, kısa sürede başka subayların da katılımıyla bu ayaklanma büyük bir isyana dönüşmüştü. İsyanın 2. Orduya sirayet ettiğine dair haberler de yayılmaya başlamıştı. Bunun üzerine Sultan II. Abdülhamid merkezi Metrovice'de bulunan 18. Tümen Komutanı Birinci Ferik Şemsi Paşa'yı isyanı bastırmakla görevlendirilmiş lakin Şemsi Paşa vaziyeti yerinde görüp alınacak tedbirlerle ilgili İstanbul'a telgraf gönderip Resne'ye hareket edeceği sırada Manastır telgrafhanesinin önünde Mülazım Atif tarafından vurularak öldürülmüştü. Sultan II. Abdülhamid daha sonra Müşir Tatar Osman Paşa'yı görevlendirmişse de Paşa'nın emri altındaki askerler silah arkadaşlarına ateş etmeyi reddedince bu çaba da sonuçsuz kalmıştı. Bu gelişmeler üzerine Sultan II. Abdülhamid 28 Temmuz 1908 tarihinde 1876 Kanun-ı Esasi'ni tekrar yürürlüğe koymuştu⁴⁵.

Bu süreçte Hüseyin Remzi Paşa da olayları kontrol altına almak adına Üsküp askeri mıntukasının yeni komutanı olarak atanmıştı. Paşa, Üsküp'e atanmazdan evvel Sultan'ın yaverlerinden Birinci Ferik Şükrü Paşa İstanbul'dan Üsküp'e

⁴² BOA, Y. MTV, 310 / 160, 26 Rabiulahir 1326 [28 Mayıs 1908].

⁴³ Bayur, *Türk İnkılabı ...*, s. 439.

⁴⁴ BOA, Y. MTV, 310 / 160, 4 Cemaziyelevvel 1326 [4 Haziran 1908].

⁴⁵ M. Naim Turfan, *Jön Türklerin Yükselişi Siyaset, Askerler ve Osmanlı'nın Çöküşü*, çev. Mehmet Moralı, Alfa Yayınları, İstanbul 2013, s. 173-175

gelmiş, buradaki subaylarla görüşerek Sultan'a bağlı olup olmadıklarını anlamaya çalışmıştı. Üsküp'ün ileri gelenleriyle de görüşen Şükrü Paşa kayda değer bir şeyler bulamayınca İstanbul'a geri dönmüştü. Şükrü Paşa'nın Üsküp'ten ayrılışından birkaç gün sonra 17 Temmuz 1908'de Hüseyin Remzi Paşa Üsküp'e geldi. Paşa Üsküp'e geldiğinde kendisini oldukça sıkıntılı bir durumun içerisinde buldu. Garnizonun İttihatçı subayları şehre adını yeni atan Paşa'ya cemiyete katılmayı teklif etmiş, kabul etmeyince onu makamından çıkarmışlardı. İttihatçı subaylar Paşa'ya ev hapsinde tutulması gerektiğini bildirmiş, kabul etmediği takdirde trene binerek şehri terk etmesini istemişlerdi. Hüseyin Remzi Paşa şehri terk etmeyi tercih etmişti. Paşa'nın şehri terk edişine büyük bir kalabalık tanıklık etmiş, istasyonda bulunan subaylar ve halk "Hürriyet ve İttihad" sloganları atmıştı⁴⁶.

Bu yeni dönemde Hüseyin Remzi Paşa'nın artık eski konumuna dönmesi İttihadçılara karşı aldığı tavır da göz önüne alınırsa neredeyse imkânsızdı. O nedenle önce 3. Ordunun nizamiye açığına alındı yani aktif görevden el çektilirdi, daha sonra ise 4. Ordunun 7. Fırka Komutanlığına sürgüne gönderildi⁴⁷. Hüseyin Remzi Paşa bu göreve tayin edildikten sonra hastalığını ileri sürerek üç ay müddetle izin istedi. Bu izin müddetinin sonunda ise muhtemelen emekliye ayrıldı⁴⁸.

Hüseyin Remzi Paşa'nın karısı Ayşe Mediha Hanım'ın ifadesine göre Paşa bu süreçte tedavisi mümkün olmayan bir akıl hastalığına tutulmuş, sağlıklı düşünme kabiliyetini kaybetmişti⁴⁹. 3. Ordudaki vazifesi sırasında yaşadıklarının ve de kariyerini borçlu olduğu Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinin yarattığı stres ve gerilimin bu hastalığa düçar olmasında etkisi olsa gerektir. Pek tabii uzun yıllardır kaplıca tedavisi gerektiren kronik rahatsızlığının da bu akıl hastalığıyla ilişkisi olabilir. Kesin olan bir şey var ise o da Hüseyin Remzi Paşa'nın İttihadçılara karşı nefret duyusudur. Bu nefreti dolayısıyla yakın tarihimizde buraya kadar aktarmaya çalışılan eserleriyle yâd edilen bir askeri yazar olarak değil çok daha farklı bir namla anılmıştır.

Kızıl Hançerci Hüseyin Remzi Paşa

Hüseyin Remzi Paşa emekli olduktan sonra İstanbul'da yaşamaya devam etti. Anlaşılan o ki Balkan Harbi ve Birinci Dünya Harbi yıllarında İttihadçılara karşı tutumu nedeniyle askerlik veyahut siyasetle ilgili herhangi bir faaliyette

⁴⁶ Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s. 128-129.

⁴⁷ BOA, İ. AS, 102 / 44, 7 Zilhicce 1327 [20 Aralık 1909].

⁴⁸ Hüseyin Remzi Paşa'nın sicil dosyası Milli Savunma Bakanlığı Arşiv Müdürlüğünden talep edilmiş fakat yapılan inceleme sonucunda Paşa'nın sicil dosyasına ulaşılamamıştır. O nedenle emeklilik tarihi kesin olarak tespit edilememiştir.

⁴⁹ Sedat Bingöl, *Yüçellilikler Meselesi Bir İbanetin Anatomisi*, Dorlion Yayınları, Ankara 2020, s. 128.

bulunmadı. Ancak Birinci Dünya Harbi'nin kaybedilmesinin ardından İttihadçılar iktidarı kaybedince Hüseyin Remzi Paşa aktif siyasete döndü ve Nigehban Cemiyet-i Askeriyesinin uzantısı olan Kızıl Hançer Cemiyetinin içerisinde yer aldı.

Nigehban Cemiyet-i Askeriyesi Ocak 1919'da küçük bir subay grubu ve emekli paşalar tarafından kurulmuştu. Cemiyet, Hürriyet ve İtilaf Partisi ve İngiliz Muhipler Cemiyeti ile oluşan muhalefet bloğunun üçüncü halkasıydı. Nigehbancılar kendilerini İttihadçıların amansız düşmanı olarak nitelendirmişti. Bu da onları diğerleri gibi Müdafaa-i Hukuk düşmanlığına sevk etmişti. Cemiyet subayların ekonomik durumunu düzeltmek ve orduyu siyasetin etkisinden kurtarmak maksadıyla doğrudan Harbiye Nezareti ve ordu içerisinde örgütlenmeyi, sonrasında ise Harbiye nazırına da başkumandana da direktif verecek bir askeri-siyasal yapı olmayı hedeflemişti. Damat Ferit Paşa iş başına geçip iç çekişmelerle boğuşan Hürriyet ve İtilaf Partisine karşı Nigehbancıları bir denge unsuru olarak kullanmayı isteyince Nigehbancılara maksatlarına ulaşma şansı doğdu. Harbiye Nezareti Merkez Komutanlığına ait bir binaya yerleşerek Osmanlı ordusunun temsilcisi oldukları iddiasıyla çalışmalarına başladılar, Divan-ı Harp Azalığı, İstanbul Merkez Komutanlığı gibi önemli makamları elde ettiler⁵⁰.

Nigehban Cemiyet-i Askeriyesi, Müdafaa-i Hukukun gelişmesini önlemeye ve bu çerçevede iç isyanlarda etkin rol oynamaya çalışan bir cemiyet olduğundan Heyet-i Temsiliye tarafından sıkı sıkıya takip edilmişti. Mustafa Kemal Paşa bu cemiyeti bir tür fesat cemiyeti olarak nitelendirmişti. Aslında cemiyetin etkin olduğu bu dönemde İstanbul'da iş başına gelen Tevfik Paşa hükümeti de Ankara'dan farklı düşünmüyordu. Özellikle Harbiye Nazırının cemiyete olan tepkisi bu tutumun şekillenmesinde etkili olmuştu. Nitekim karşılıklı görüşmeler sonucunda her iki kesim tarafından istenmeyen dernek ilan edilen cemiyet 20 Ekim 1919 tarihinde feshedildi. Lakin Nigehban Cemiyet-i Askeriyesinin feshedilmesinden sonra bazı karşı Nigehbancılar bir araya gelerek gizli bir cemiyet olan Kızıl Hançer'i kurdular ve Millî Mücadeleye karşı olan faaliyetlerine kaldıkları yerden devam ettiler⁵¹.

Bu cemiyetin üyeleri arasında Hüseyin Remzi Paşa da bulunmaktaydı. Millî Mücadeleye aleyhtarlığıyla bilinen Damat Ferit Paşa 5 Nisan 1920'de dördüncü kez hükümeti kurmakla görevlendirilince Nigehbancıların uzantısı olan bu cemiyetin üyelerinden Hüseyin Remzi Paşa'yı Ticaret ve Ziraat Nazırı olarak kabineye dâhil etmişti. Böylelikle Hüseyin Remzi Paşa Sevr Antlaşmasını onaylayan kabinenin içerisinde yer almış, vatana ihanet suçuna iştirak etmişti.

⁵⁰ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler II: Mütareke Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 340-341,344.

⁵¹ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal ...*, s. 345-347.

Refik Halid Karay, Minelbab İlelmihrab adlı anılarında Hüseyin Remzi Paşa'nın o günlerdeki vaziyetini teferruatıyla anlatmaktadır. Hüseyin Remzi Paşa kabineye dâhil olmazdan bir yıl evvel Refik Halid Karay'ı postaneye ziyarete gitmiş, bir saat boyunca ona İttihad ve Terakki aleyhinde konuşarak muhalefetini ispat etmeye çalışmıştır. Karay, Hüseyin Remzi'nin bir memuriyete talip olduğunu fakat kendisinin bunu anlamazlıktan geldiğini ifade etmiştir. Bunun sebebini ise şu cümlelerle dile getirmiştir: “*Zira gözleri fırıl fırıl dönen ve ağzından tükrükleri saçılan o akli karışık zattan bir fayda ummuyor, bir hizmet beklemiyordum*”. Karay önemsemediği, akli dengesinin yerinde olmadığını müşahade ettiği Hüseyin Remzi Paşa'yı Dördüncü Damat Ferit Paşa hükûmetinde nazır olarak görünce çok şaşırmıştır. Çok geçmeden Hüseyin Remzi'nin *alaim-i cinnetin gayri kabil setr-i ihfa* bir hâl aldığını belirten Karay, nezarete hademelere geçit resmi yaptırdığı, Meclis-i Vükelada arkadaşlarının boğazına sarılmasından endişe edildiği gibi söylentilerin duyulmaya başlandığını aktarmaktadır. Karay, en sonunda Hüseyin Remzi'nin İngilizlerin İaşe ve İrtibat subayı Woods'u tam olarak hatırlayamasa da ya kovduğunu ya da tahkir ettiğini ve bu nedenle istifasının istendiğini, istifa etmeyi kabul etmeyince de yerine bir başkasının tayin edilerek görevden alındığını belirtmektedir⁵².

Görüleceği üzere Hüseyin Remzi Paşa'nın akli melekelerinin yerinde olmadığı umum tarafından anlaşılmıştı. Ama bu durum Sevr Antlaşması'nı onaylayan kabinede yer aldığı gerçeğini değiştirmiyordu. Yalnızca bu da değil Kızıl Hançer Cemiyetinin önde gelen isimlerinden biri olarak başta Anzavur olmak üzere Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye'ye karşı silahlı mücadeleye girişen gruplara yardım etmek amacıyla kurulan *İttihad-ı Ahmedî* adlı oluşuma verdiği destek nedeniyle kötü şöhreti Anadolu'ya da yayılmıştı⁵³. İşte bu nedenlerden ötürü Hüseyin Remzi, Cumhuriyetin ilanından sonra kabul edilen 150'likler listesine dâhil edilmişti.

Hüseyin Remzi'nin kabineden ayrıldıktan sonraki süreçte yaptığı faaliyetleri meçhuldür. Eşinin 1933'te Dâhiliye Vekâletine verdiği bir dilekçeden Hüseyin Remzi'nin o dönemin meşhur akıl hastalıkları uzmanları Müderris Hayrullah ve Mazhar Osman'ın ısrarlarıyla tedavi görmek amacıyla Almanya'ya gittiği anlaşılmaktadır. Yine eşinin ifadesine göre 80 yaşını geçkin Hüseyin Remzi hastalığının en şiddetli evresindedir ve hakkında verilen cezalardan haberdar değildir. Eşi bu nedenle Hüseyin Remzi'ye verilen cezaların kaldırılmasını istemiş fakat talebi kabul görmemiştir. Nihayet Hüseyin Remzi 30 Eylül 1934'te Münih'te vefat etmiş ve orada defnedilmiştir⁵⁴.

⁵² Refik Halid Karay, *Minelbab İlelmihrab*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2009, s. 343-344.

⁵³ Nail Morali, *Mütarekede İzmir Olayları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1973, s. 18.

⁵⁴ Bingöl, *Yüzellikler Meselesi ...*, s. 128-129.

Sonuç

Hüseyin Remzi Paşa son dönem Osmanlı subayları içerisinde saraya bir şekilde irtibat kesb eden, kendi ikbali ve hırsları istikametinde bu ilişkisini iltimasa dönüştüren subaylardan biridir. Her ne kadar dönemin askeri literatürüne kayda değer eserler kazandırmış olsa da bu eserleriyle kendine alan açması, akrabalık ilişkilerini de kullanarak bunları terfi etmenin ve taltif edilmenin bir aracı olarak kullanması eserlerinin kıymetine gölge düşürmüştür. Elde ettiği kazanımların, mazhar olduğu iltimasın boyutunu anlamak için Hüseyin Remzi'nin herhangi bir kıta görevi icra etmeden hatta İstanbul'dan hiç ayrılmadan Mustafa Kemal Paşa veyahut Enver Paşa gibi ömrü sıcak çatışmanın içinde geçen subaylarla hemen hemen aynı sürede paşalığa terfi ettiğini söylemek kâfidir. Kaldı ki işgal ettiği rütbe ve mevkiyle muttasıf olmadığını Sultan II. Abdülhamid tarafından Selanik Garnizon Komutanı olarak gönderildiğinde başarısızlığıyla açık etmiş, eylemleri ve aldığı kararlarıyla kariyerinin sonunu getirmiştir. Bu andan sonra kariyerini kaybetmesinden İttihadçılara sorumlu tutmuş, onların güç kaybettiğini düşündüğü bir zamanda yine ikbal hırsına kapılıp makam, mevki peşine düşmüş ve belki de akıl sağlığını kaybetmiş olmasının da etkisiyle Milli Mücadelenin karşısında duracak kadar işi ileriye götürmüştür. Nitekim bunun bedelini ağır ödemiş, vatan haini damgasını yiyerek memleketinden uzakta Almanya'da vefat etmiştir.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

1- Defterler

Yıldız Esas Evrakı Defterleri, Defter No: 223.

2- Belgeler

Babıalî Evrak Odası, 3282 / 246150.

İrade Askerî, 70 / 23, 102 / 44.

İrade Dâhiliye, 1119 / 87468, 1181 / 92427, 1284 / 101052.

İrade Taltifat, 157 / 18, 61 / 12, 217 / 2.

Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemî, 1840 / 82.

Hariciye Tahrirat, 169 / 19.

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı, 80 / 125, 189 / 135, 310 / 160.

Salnameler

Salname-i Askerî, H 1310 [M 1892].

Hatıralar, Araştırma ve İncelemeler

- Ahmed Muhtar Paşa, *Avrupa'da Erkân-ı Harplik*, İstanbul H 1319 [M 1902].
- _____, *Kırım Harbi'nde Silistre Müdafası 1853-1854 Tuna Seferi*, yay. haz. Gültekin Yıldız-Fatih Tetik, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.
- ALANGU, Tahir, *Ömer Seyfeddin: Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, May Yayınları, İstanbul 1968.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C I / I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- BERZEG, Sefer E. , *Türkiye Kurtuluş Savaşı'nda Çerkes Göçmenleri II*, Nart Yayıncılık, İstanbul 1990.
- BİNGÖL, Sedat, *Yüçellilikler Meselesi Bir İhanetin Anatomisi*, Dorlion Yayınları, Ankara 2020.
- ÇAĞLAR, Burhan, *İngiliz Said Paşa ve Günlüğü (Jurnal)*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2010.
- Hüseyin Remzi, "Düvel-i Muazzamanın 1891-1892 Senesi Zarfında Vukua Gelen Mesârif-i Askeriyesine Dair Tetkikat", *Mecma-i Fünûn-ı Askeriye*, C 18, S. 107-108, ss. 256-261, 318-322.
- _____, *Prusya Kralı II. Friedrich'in Mubaberâtı:1756-1757 Seferleri*, İstanbul R. 1310 [M 1894].
- _____, *Tüfenk Hakkında (Bidâyet-i Zubûrundan Zamanımıza Kadar Vukua Gelen Terakkîyât-ı Tarihiye-i İcmâliyedir*, İstanbul H 1316 [M 1898].
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin, Şeşen, Ramazan, Bekar, M. Serdar, Gündüz Gülcan (Yay. Haz.), *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi*, C I, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul 2004.
- İPEK, Nedim, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- KANSU, Aykut, *1908 Devrimi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.
- KARATAMU, Selâhattin, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III ncü Cilt 6 ncı Kısım (1908-1920)*, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Ankara 1971.
- KARAY, Refik Halid, *Minelbab İlelmibrab*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2009.
- MECKEL, *Ta'biye-i Sunûf-ı Selâse*, çev. Erkân-ı Harbiye Kolağalarından Hüseyin Remzi, Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn Matbaası, İstanbul H 1303 [M 1887].
- Mehmed Esad, *Mir'ât-ı Mübendishâne-i Berrî-i Hümayûn*, Karabet Matbaası, İstanbul H 1312.
- Mekâtib-i Askeriye Şâkirdanı 1321 Senesi İmtihan-ı Umumi Cedveli*, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye Matbaası, İstanbul H 1321.
- Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şâhâne Sunûf-ı Muhtelifesi Şâkirdânının İmtihan-ı Umûmisine Mabsus Müfettiş Cedvelidir*, Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şâhâne Matbaası, İstanbul H 1315.
- MORALI, Nail, *Mütarekede İzmir Olayları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1973.

- Ömer Seyfettin, *Bütün Hikâyeleri*, yay. haz. Nâzım Hikmet Polat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015.
- PAKALIN, Mehmed Zeki, *Osmanlı Tarıh Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.
- SARIBAL, İsmet, “Ahd-i Şehriyârî’den Devr-i Hamid-i Sâni’ye Valiliğe Giden Yolda Bir II. Abdülhamid Memurunun Serencamı”, *Adam Akademi*, 8 (2), 2018, ss. 175-212.
- SCHUURMAN, Paul, “A Game of Contexts: Prussian - German Professional Wargames and the Leadership Concept of Mission Tactics 1870-1880”, *War in History*, November 2019, ss. 1-21.
- SERT, Mahmut Sami, *Mecmua-i Fünûn-ı Askeriyye Dergisinin Analitik İncelemesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler II: Mütareke Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- TURFAN, M. Naim, *Jön Türklerin Yükselişi Siyaset, Askerler ve Osmanlı’nın Çöküşü*, çev. Mehmet Moralı, Alfa Yayınları, İstanbul 2013.
- VERDY, *Fırka Emri*, çev. Erkân-ı Harbiye Binbaşlarından Hüseyin Remzi, Mühendishâne-i Berri-i Hümayûn Matbaası, İstanbul H 1309 [M 1890].
- VERDY, *Tarib-i Harb Tatbikatı*, çev. Piyade Mülâzımlarından Ahmed Refik, Kitaphâne-i Askerî, İstanbul H 1319 [M 1903].

İnternet Kaynakları

- Körner, Hans, “Meckel, Jacob”, <https://www.deutsche-biographie.de/pnd101707959.html#ndbcontent> (e.t.15.02.2021).
- Erkan, Davut, “Said Paşa, Eğinli”, *Türkiye Diyanet Vakefi İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/said-pasa-eginli> (e.t. 15. 02.2021).

